

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

М.О. Ларкін

КРИМІНАЛІСТИКА

Методичні рекомендації

**до практичних занять з дисципліни «Криміналістика»
для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності
«Право» освітньо-професійної програми «Право»**

Затверджено
Вченою радою ЗНУ
Протокол № 5
від 25 листопада 2025 року

Запоріжжя

2025

УДК : 343.98
Л 225

Ларкін М.О. Криміналістика: методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Право» освітньо-професійної програми «Право». Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2025. 57 с.

У методичних рекомендаціях викладені поради щодо організації підготовки здобувачів до практичних занять з навчальної дисципліни «Криміналістика». До методичних рекомендацій включені практичні завдання з усіх тем навчальної дисципліни «Криміналістика», які мають на меті формування у здобувачів практичних навичок для здійснення криміналістичної діяльності. Пропонуються питання для обговорення, завдання, які сприятимуть засвоєнню матеріалу, контрольні питання, глосарій, а також список рекомендованої літератури.

Видання розраховане на здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Право» освітньо-професійної програми «Право».

Рецензент

В.І. Бояров, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального процесу та криміналістики Академії адвокатури України

Відповідальний за випуск

О.В. Мельковський, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та правоохоронної діяльності Запорізького національного університету

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Тема 1. Предмет, завдання, система криміналістики.....	5
Тема 2.Криміналістична фотографія. Трасологія.....	10
Тема 3. Техніко-криміналістичне дослідження документів. Криміналістичне дослідження письма.....	13
Тема 4. Загальні положення криміналістичної тактики. Планування розслідування.....	17
Тема 5. Наукові основи методики розслідування окремих видів злочинів. Розслідування злочинів проти життя і здоров'я особи	23
Тема 6. Розслідування злочинів проти власності. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності	27
Тема 7. Розслідування злочинів, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань)	35
Глосарій.....	42
Рекомендована література.....	54

ПЕРЕДМОВА

Боротьба зі злочинністю в цілому, успішне розкриття, розслідування та попередження злочинів, як найважливіші напрямки правоохоронної діяльності, повинні здійснюватися на високому професійному рівні.

Важливу роль у дослідженні і розробці питань боротьби зі злочинністю відіграє криміналістика – наука про закономірності виникнення, збирання, дослідження, оцінювання і використання доказів та заснованих на пізнанні цих закономірностей засобів і методів судового дослідження і попередження злочинів.

Криміналістика є однією з найважливіших дисциплін кримінально-правового циклу, що викладаються на юридичних факультетах вищих навчальних закладів. Досконале вивчення криміналістики, засвоєння її основних понять та категорій дозволяє ефективно боротися зі злочинністю шляхом попередження, розкриття і розслідування злочинів. Застосовуючи на практиці системи методів, прийомів, теоретичних напрацювань криміналістики, можна найбільш повно використовувати можливості кожної процесуальної, слідчої (розшукової) і судової дії й оперативно-розшукового заходу з урахуванням конкретної обстановки по кримінальному провадженню.

По завершенню вивчення дисципліни «Криміналістика» здобувачі мають вміння організовувати та проводити всі слідчі (розшукові) дії, процесуально правильно фіксувати їх хід і результати; використовувати набір технічних засобів, що знаходяться в комплекті валізи криміналіста або слідчого; використовувати всі види фотозйомки місця події і фотозйомки при проведенні інших слідчих (розшукових) дій; знаходити, фіксувати і перезнімати сліди і речові докази та проводити їх попереднє дослідження; описувати сліди і речові докази, а також складати «словесний портрет»; готувати матеріали для проведення експертиз; аналізувати слідчі ситуації будь-якого рівня складності, висувати версії і планувати розслідування по окремих категоріях кримінальних правопорушень.

Метою курсу «Криміналістика» є засвоєння теоретичних та практичних знань про закономірності виникнення, збирання, дослідження, оцінювання і використання доказів, а також отримання студентами знань, навичок та вмінь, пов'язаних із використанням криміналістичних засобів та методів з розкриття, розслідування та попередження злочинів. Курс має цілісне бачення застосування спеціальних технічних засобів. Він також сприяє розвитку аналітичного мислення, формуванню навичок оцінки тактичних ризиків та прийняття рішень у ситуаціях, пов'язаних процесом розслідування.

ЗМІСТ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Предмет, завдання, система криміналістики

Мета заняття: вивчення: набути цілісного уявлення про історію криміналістики, формування поглядів на предмет криміналістики як самостійної науки, визначити завдання криміналістики, проаналізувати систему та методологію криміналістики.

Питання для обговорення:

1. Історія криміналістики.
2. Предмет криміналістики.
3. Завдання криміналістики.
4. Система криміналістики.
5. Методологія криміналістики.

Методичні вказівки: Готуючись до практичного заняття, здобувач вищої освіти повинен проаналізувати свій конспект лекції, рекомендовані літературні та нормативні джерела до теми, скласти робочий запис опрацьованого матеріалу.

Варто підкреслити, що формування поглядів на предмет криміналістики як самостійної науки пов'язано з іменами таких вчених, як Альфонс Бертільйон (антропометричний метод криміналістичної реєстрації злочинців, словесний портрет, сигналітичне фотознімання), Вільям Гершель (використання папілярних узорів як засобу ідентифікації особи), Едмон Локар (пороскопічний метод дослідження слідів пальців рук, графометричний метод дослідження почерку), Генрі Фолдс (запропонував систему класифікації відбитків пальців і вперше провів ідентифікацію за відбитком, залишеним на скляній пляшці, розробив настанову для зняття відбитків пальців, пропонуючи робити дактилоскопію всіх десяти пальців), Рудольф-Арчибальд Рейсс (учень і послідовник А. Бертільйона, пропагандист його системи, видав у 1904 р. навчальний посібник «Словесний портрет. Упізнання й ототожнення особистості за методом Альфонса Бертільйона», у

якому фотографічні фрагменти зображень частин обличчя супроводив схематичними рисунками окремих його елементів. Ці рисунки повинні були, на думку Р.-А. Рейсса, звертати увагу на ту чи іншу особливість обличчя людини й допомагати їй запам'ятовувати). Висвітлюючи друге питання слід зазначити, що предметом криміналістики є сукупність об'єктивних закономірностей, вивчення яких необхідно для повного і всебічного розкриття та розслідування злочинів.

Слід підкреслити при відповіді на третє питання, що основні завдання криміналістики: 1) боротьба зі злочинністю (загальне завдання для всіх наук кримінально-правового циклу); 2) вивчення практики розкриття, розслідування та профілактики злочинів; 3) вивчення закономірностей, що складають предмет криміналістики; 4) розробка та вдосконалення окремих криміналістичних теорій, рекомендацій з розкриття та розслідування злочинів, понятійного апарату; 5) розробка та вдосконалення техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів; 6) формування та вдосконалення тактичних та методичних основ криміналістичної діяльності; 7) вивчення досвіду криміналістів зарубіжних країн із метою використання його при розслідуванні злочинів та під час проведення наукових досліджень.

Система криміналістики – це єдиний комплекс взаємопов'язаних та взаємозалежних її частин. Криміналістика складається з чотирьох розділів: 1) загальної теорії криміналістики; 2) криміналістичної техніки; 3) криміналістичної тактики; 4) криміналістичної методики.

При підготовці до п'ятого питання слід зазначити, що криміналістичний метод – це спосіб вирішення задач, що виникають під час криміналістичних досліджень наукового та прикладного характеру.

Методи криміналістики можна поділити на дві групи: загальнонаукові та спеціальні. Загальнонаукові методи – це методи, що використовуються у всіх науках та у всіх галузях практичної діяльності.

До загальнонаукових методів криміналістики відносяться:

– математичні методи (вимірювання, вираховування, геометричної

побудови);

- чуттєво-раціональні методи (спостереження, описування, порівняння, експеримент, моделювання);

- логічні методи (аналіз, синтез, індукція, дедукція, гіпотеза, аналогія, абстрагування);

- кібернетичні методи (дозволяють здійснити автоматичну обробку інформації, комп'ютерне моделювання).

3. Спеціальні методи – це методи, які використовуються однією чи декількома науками. Система спеціальних методів у криміналістиці складається з двох груп:

- власне криміналістичні методи (методи криміналістичної ідентифікації, дактилоскопії, одорології, планування розслідування);

- спеціальні методи інших наук (фізичні, хімічні, біологічні, антропологічні, соціологічні, психологічні методи).

Практичні завдання:

Тестові завдання:

1. Який вчений уперше вжив термін «криміналістика» наприкінці XIX століття?

- а) Ганс Гросс;
- б) Конан Дойль;
- в) Є.Ф. Буринський;
- г) С.М. Трегубов.

2. Складна динамічна система, що включає в себе ряд компонентів, – це

- а) суб'єкт злочину;
- б) механізм злочину;
- в) закономірність;
- г) послідовність.

3. Не є загальним завданням криміналістики:

- а) запобігання злочинним посяганням;
- б) припинення злочинних посягань;

- в) забезпечення швидкого і повного розкриття злочинів;
- г) вивчення об'єктивних закономірностей.

4. Що з нижчепереліченого не є галуззю криміналістичної техніки?

- а) трасологія;
- б) дослідження документів;
- в) судова фотографія;
- г) криміналістичні версії.

5. Що є метою криміналістичної одорології?

- а) дослідження запахів;
- б) дослідження звуків;
- в) дослідження голосу людини;
- г) дослідження зовнішності людини.

6. Що є об'єктом криміналістики?

- а) аналіз злочинної думки;
- б) злочинна діяльність;
- в) криміналістична діяльність;
- г) злочинний результат.

7. Який принцип криміналістики проявляється в процесі закономірності виникнення інформації про злочин?

- а) пізнання світу;
- б) презумпція невинуватості;
- в) закономірність;
- г) верховенство права.

8. Як у криміналістиці називають дію, при якій відбувається пошук і виявлення доказів?

- а) виявлення доказів;
- б) дослідження доказів;
- в) пошук доказів;
- г) підрахунок доказів.

9. Що з нижчепереліченого не є розділом криміналістики як науки?

- а) загальна теорія криміналістики;
- б) криміналістична техніка;

- в) криміналістична дидактика;
- г) криміналістична методика.

10. Яку назву має система понять і їх визначень у криміналістиці?

- а) правила складання документації;
- б) зміст предмета криміналістики;
- в) позначення криміналістики;
- г) мова криміналістики.

? Контрольні питання:

1. Визначте теоретичні положення криміналістичної науки та її методологічних основ.
2. Проаналізуйте формулювання предмета науки криміналістики, дані різними авторами.
3. Розкрийте предмет криміналістики.
4. Що розуміється під об'єктами криміналістики?
5. Розкрийте зміст закономірностей механізму злочину.
6. Що становить основу закономірностей виникнення інформації про сліди злочину?
7. Дайте визначення завдань криміналістики.
8. Розкрийте взаємозв'язок криміналістики з:
  - суспільними науками (соціологією, психологією тощо);
  - природничими науками (хімією, фізикою, біологією і т.ін.);
  - правовими науками (кримінальне, кримінально-виконавче право, кримінальний процес).

Тема 2. Криміналістична фотографія. Трасологія.

Мета заняття: на основі вивчення відповідних вітчизняних та зарубіжних джерел визначити поняття та методи судової фотографії, проаналізувати поняття трасології, класифікацію слідів та доріжку слідів.

Питання для обговорення:

1. Поняття судової фотографії .
2. Методи судової фотографії.
3. Поняття трасології
4. Класифікація слідів.
5. Доріжка слідів.

Методичні вказівки: Готуючись до практичного заняття, здобувач вищої освіти повинен проаналізувати свій конспект лекції, рекомендовані літературні та нормативні джерела до теми, скласти робочий запис опрацьованого матеріалу.

Висвітлюючи перше питання слід зазначити, що криміналістична фотографія – це система науково обґрунтованих способів та методів фотозйомки, що використовуються для збирання, фіксації та дослідження доказів під час проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів.

Використання фотозйомки підвищує ефективність роботи слідчого при розслідуванні злочинів будь-якої важкості, адже фотографування дозволяє більш точно зафіксувати об'єкт та дає більш-менш повне уявлення про зображення об'єкта.

При підготовці на друге питання, варто підкреслити, що метод криміналістичної фотографії – це сукупність правил та рекомендацій щодо засобів фотографування, умов фотозйомки, обробки фотоматеріалів.

Методами криміналістичної фотографії: панорамний; вимірювальний; широкомасштабний; сигналетичний; репродукційний; макроскопічний; стереоскопічний.

Відповідаючи на третє питання доцільно вказати, що трасологія – це розділ криміналістики, який вивчає теоретичні основи слідоутворення,

закономірності виникнення слідів, що відображають механізм вчинення злочину, а також розробляє рекомендації щодо вивчення, вилучення та дослідження слідів із метою встановлення обставин, які мають значення для розкриття та розслідування злочинів.

Теоретичною основою трасології є положення матеріалістичної діалектики: у світі немає двох однакових речей, тобто кожний об'єкт матеріального світу індивідуальний; слід-відображення не може існувати без явища, предмета, речі, які він відображує.

Значення трасології полягає в тому, що вивчення слідів, які виникають при вчиненні злочинів, допомагає встановити знаряддя злочину, особу злочинця (потерпілого), визначити механізм злочину (злочинної діяльності).

Класифікація слідів (четверте питання). Слід злочину – це будь-які зміни в навколишньому середовищі, які пов'язані з вчиненням злочину та мають матеріальний та ідеальний характер.

Сліди в криміналістиці можуть бути поділені на три групи: сліди-відображення; сліди-предмети; сліди-речовини.

Для вирішення ідентифікаційних та діагностичних задач досліджують не тільки одиничні сліди, але й їх «доріжку». «Доріжка» слідів дозволяє встановити, ким вони були залишені (чоловіком чи жінкою), чи кульгає особа та інші важливі для розслідування обставини.

Практичні завдання:

Ситуаційні завдання:

1. При огляді місця події слідчий виявив сліди пальців рук на пляшці. Які засоби фіксації необхідно застосувати?
2. Яким засобом можна скопіювати слід пальця руки, виявлений на поверхні темної полірованої платяної шафи?
3. На шматку вершкового масла виявлені сліди зубів людини. Як необхідно їх зафіксувати?
4. На проїжджій частині мокрої лісової ґрунтової дороги на повороті є чіткі сліди передніх і задніх коліс колії автомобіля. Малюнок протектора

підвищеної прохідності. У колії камінчики, переламані гілки, прим'ята висока трава. Місцями сліди проходять по калюжах. По краях колії краплі рідини і бризки води.

Які ознаки в слідах можуть свідчити про напрямок руху транспортного засобу?

5. Наїзд на пішохода було здійснено не встановленим транспортним засобом. Після автопригоди машина зупинилася, потім розгорнулася у зворотному напрямку і зникла. Сліди стоянки чіткі. Слідчий вилучив одяг потерпілого, на якому є малюнок протектора.

Яке криміналістичне значення мають зазначені сліди?

? Контрольні питання:

1. Назвіть об'єкти криміналістичної фотозйомки.
2. Вкажіть способи панорамної зйомки.
3. Які вимоги пред'являються до виробництва лінійної та кругової панорамної зйомки?
4. Що використовується в якості глибинного масштабу при вимірювальній зйомці?
5. Для яких цілей використовується сігналетична зйомка живих осіб та трупів?
6. Назвіть місце проведення пізнавальної зйомки трупа?
7. Дайте визначення сліду в криміналістиці.
8. Назвіть відомі Вам класифікації слідів.
9. Назвіть види папілярних візерунків пальців рук.
10. Охарактеризуйте папілярні візерунки, їхні властивості та види.
11. Які ознаки папілярних візерунків відносяться до загальних?
12. Які ознаки папілярних візерунків відносяться до окремих?
13. У чому полягає підготовка матеріалів для дактилоскопічної експертизи?
14. Охарактеризуйте сліди тіла людини (сліди губ, вушної раковини, ділянок чола й носа).

Тема 3. Техніко-криміналістичне дослідження документів.

Криміналістичне дослідження письма.

Мета заняття: з'ясувати критерії класифікації документів, способи внесення змін до тексту документів та проаналізувати правила роботи з документами.

Питання для обговорення:

1. Класифікація документів.
2. Способи внесення змін до тексту документів.
3. Правила роботи з документами.

Методичні вказівки: Готуючись до практичного заняття, здобувач вищої освіти повинен проаналізувати свій конспект лекції, рекомендовані літературні та нормативні джерела до теми, скласти робочий запис опрацьованого матеріалу.

Висвітлюючи перше питання слід зазначити, що документ – це матеріальний об'єкт, на якому в той чи інший спосіб зафіксовано інформацію щодо певних фактів.

Класифікація документів може виглядати так:

- 1) за джерелом походження:
  - офіційні;
  - приватні;
- 2) за призначенням:
  - ті, що засвідчують певні факти та права;
  - ті, що містять інформацію довідкового характеру;
- 3) за способом виготовлення:
  - рукописні;
  - машинописні;
  - комп'ютерні;
- 4) за юридичним значенням:
  - справжні;

- підроблені (фіктивні);
- 5) за метою виготовлення документа:
  - ті, що виконані в злочинних цілях;
  - ті, що виконані в правомірних цілях.

Способи внесення змін до тексту документів (відповідно до другого питання):

- підчищення (механічне видалення з поверхні документа знаків, літер, слів, штрихів);
- травлення (зміна тексту документа хімічними реактивами);
- змивання (вилучення з поверхні документа знаків, літер шляхом застосування різних речовин);
- дописка та вставка (внесення змін до документа без його механічного пошкодження);
- заміна великих частин (заміна аркушів у документі, що містить велику кількість сторінок).

Способи виявлення змін у документах:

- органолептичні (візуальний огляд, порівняння оригіналу з копіями, тобто безпосередньо за допомогою органів відчуттів людини);
- технічні (застосування фотографічних, вимірювальних, мікроскопічних та інших засобів і методів).

Під час розслідування злочинів у разі необхідності роботи з документами – речовими доказами слід дотримуватися наступних правил (питання три):

- 1) працювати з документами за допомогою спеціальних засобів (гумові рукавички, пінцет);
- 2) не класти документ на забруднені та вологі поверхні;
- 3) не чіпати документ вологими руками;
- 4) не робити позначки (записи) на документі, який досліджується;
- 5) зберігати документ у спеціально відведеному місці (наприклад, сейфі).

Практичні завдання:

Схеми: класифікація документів, види техніко-криміналістичного дослідження документів, етапи експертного дослідження документів.

Тестові завдання:

1. Техніко-криміналістичне дослідження документів є :

- а) галуззю криміналістичної тактики;
- б) галуззю криміналістичної техніки;
- в) методом криміналістики;
- г) методикою розслідування господарських злочинів.

2. Аркуші паперу з надрукованою назвою і частково надрукованим текстом, що призначені для складання документів за визначеною формою, – це:

- а) бланки;
- б) документи;
- в) надруковані документи;
- г) формуляри.

3. Яка форма друку існує?

- а) соколина;
- б) гусяча;
- в) вороняча;
- г) орловська.

4. Отримання відтисків за рахунок різноманітних фізико-хімічних властивостей при дотику з барвником має місце при:

- а) прямому друку;
- б) побічному друку;
- в) пласкому друку;
- г) глибокому друку.

5. Огляд документа для виявлення слідів підчистки необхідно здійснювати при:

- а) косо падаючому світлі;
- б) прямо падаючому світлі;
- в) будь-якому напрямленні джерела світла;

г) світлі, що падає під кутом 45 градусів.

? Контрольні питання:

1. Дайте визначення поняття «документ» у криміналістиці.
2. Назвіть відомі Вам класифікації документів.
3. Назвіть відомі Вам способи підробки документів.
4. Укажіть ознаки підробок документів шляхом дописки, підчищення й травлення первісного тексту.
5. Які Ви знаєте способи виявлення змін тексту документів.
6. Укажіть ознаки підробки бланка документа, переклеювання фотографії й підробки відбитків печаток і штампів.
7. Які існують особливості дослідження відбитків печаток і штампів.

Тема 4. Загальні положення криміналістичної тактики. Планування розслідування.

Мета заняття: набути цілісного уявлення щодо загальних положень криміналістичної тактики та основ планування розслідування.

Питання для обговорення:

1. Поняття криміналістичної тактики.
2. Тактичний прийом.
3. Загальні положення планування розслідування.
4. Криміналістична версія.

Методичні вказівки: Готуючись до практичного заняття, здобувач вищої освіти повинен проаналізувати свій конспект лекції, рекомендовані літературні та нормативні джерела до теми, скласти робочий запис опрацьованого матеріалу.

Криміналістична тактика як розділ криміналістики – це система науково обґрунтованих положень, рекомендацій щодо організації та планування досудового (судового) слідства. Основним завданням криміналістичної тактики є розробка рекомендацій для максимально ефективного проведення слідчих дій, операцій, спрямованих на збір, аналіз доказової інформації.

Криміналістична тактика складається з:

- 1) системи загальних положень;
- 2) теорії організації та планування розслідування;
- 3) теорії слідчих ситуацій;
- 4) вчення про криміналістичні версії;
- 5) тактики проведення процесуальних (слідчих) дій;
- 6) вчення про тактичні прийоми, комбінації, операції.

Тактичний прийом – це вибір найбільш раціональної лінії поведінки при проведенні процесуальної (слідчої) дії, спрямований на вирішення задач конкретної слідчої ситуації.

Критерії допустимості тактичних прийомів:

- о законність;
- о наукова обґрунтованість;
- о вибірковість;
- о моральність.

Класифікація тактичних прийомів (за В.Ю. Шепітько):

1) за видом процесуальної дії: тактичні прийоми огляду місця події (аналіз окремих слідів на місці події; моделювання події, що відбулася; аналіз ознак знищення слідів тощо); допиту (постановка різних видів запитань; пред'явлення речових і письмових доказів; оголошення показань окремих осіб тощо); обшуку (аналіз ознак предмета пошуку; постановка обшукуваному уточнюючих запитань тощо) та інших слідчих дій;

2) за діапазоном використання: тактичні прийоми, які використовуються при проведенні тільки окремих слідчих (судових) дій (допит на місці події; орієнтація на професійні навички обшукуваного тощо); тактичні прийоми, які використовуються в багатьох процесуальних діях (постановка тих чи інших запитань; аналіз слідів, предметів, їх ознак);

3) за об'єктом спрямованості (сферою реалізації): тактичні прийоми, спрямовані на здійснення впливу на людину (оголошення висновків експертиз або результатів слідчих дій; роз'яснення важливості правдивих показань; постановка контрольних запитань тощо); тактичні прийоми, спрямовані на дослідження матеріального середовища (аналіз слідів, предметів; уявна реконструкція окремих елементів події; моделювання з метою відтворення події; зіставлення слідів, виявлених на місці події, тощо);

4) за ситуаційною варіантністю (тактичні прийоми, які диференціюються залежно від ситуації процесуальної дії): постановка контрольних запитань, пред'явлення доказів, оголошення показань інших осіб у ситуаціях, коли на допиті повідомляються неправдиві показання тощо;

5) за характером інформації: тактичні прийоми, які ґрунтуються на словесній інформації (роз'яснення значення щиросердного каяття;

постановка тих чи інших запитань); тактичні прийоми, які базуються на матеріалізованій інформації (демонстрація доказів); тактичні прийоми, засновані на логіко-розумовій інформації (аналіз окремих слідів; моделювання події, що відбулася, тощо).

Планування розслідування – це складна динамічна, розумова діяльність, що здійснюється в умовах вихідної слідчої ситуації і має на меті встановити максимальне коло обставин вчинення злочину.

За допомогою планування забезпечується повнота, об'єктивність розслідування, відбувається економія часу.

Планування є динамічним процесом, що супроводжує весь хід розслідування злочину з моменту одержання інформації про можливий злочин і до направлення кримінальної справи до суду або прийняття іншого процесуального рішення. Даний процес містить ряд дій, які називають етапами планування.

Принципи планування розслідування:

- принцип індивідуальності. Він базується на своєрідності кожного злочину й вимагає індивідуального до нього підходу, урахування всіх особливостей скоєного. При цьому шаблонність у плануванні й при висуванні версій по конкретній кримінальній справі є неприпустимою. Проте індивідуальність планування не означає неможливість використання рекомендацій криміналістичної науки, але лише з урахуванням усіх специфічних особливостей конкретного злочину.

- Принцип динамічності (іноді його ще називають принципом безперервності через безупинність процесу планування). План розслідування не може бути застиглою схемою, раз і назавжди встановленою на початку розслідування. Він має бути гнучким, рухливим, змінюваним, і може коригуватися залежно від обставин конкретної ситуації. Динамічність, як обов'язкову властивість планування розслідування, відзначав ще Ганс Гросс, коли писав: «План слідства розрахований на явища рухливі, що змінюються, часто зовсім невідомі й аж ніяк не залежні від волі укладача плану. Такий

план не можна порівнювати із кресленням для будівлі будинку, а можна порівняти лише з планом майбутньої війни. План попереднього слідства будується на таких даних, які слідчий мав або припускав мати при складанні плану: цьому плану треба слідувати енергійно, доки й дані, на яких він був побудований, залишилися тими ж або навіть набули більш конкретної форми. Але як тільки виявиться, що основні дані змінилися або були хибно зрозумілі, то й план повинен бути змінений увесь або частково. Що це так, уявляється природним і зрозумілим, але не в природі людини так легко відступати від складеного одного разу плану. Чим складніше досягти якогось-небудь результату, тим більше їм дорожать, – ось чому нерозумні завжди так вперті: вони тільки мимоволі розстаються з тими ідеями, одержання яких вимагало великих зусиль».

- Принцип реальності. Ґрунтується на трьох рівнях реальностей: реальності оцінки вихідної інформації; реальності обґрунтованих версій та реальності здійснення, виконання в намічений термін і передбаченими засобами запланованого.

- Принцип конкретності. Даний принцип виходить із чітко сформульованих обставин злочину, необхідних слідчих дій, із вказівкою точного часу й місця їхнього проведення. Тому план не повинен містити лише загальні завдання й загальний напрямок розслідування; навпаки, він повинен бути максимально точним і містити тільки ті завдання, що впливають із конкретних версій й матимуть конкретний результат.

У криміналістиці версія визначається як обґрунтоване припущення про факт, явище або групу фактів, явищ, що мають або можуть мати значення для справи; версія вказує на наявність і пояснює походження цих фактів, явищ, їхній зміст і зв'язок між собою й слугує цілям установлення істини по справі.

Для висування слідчих версій необхідна конкретна інформація про перевірювану подію, хоча б мінімальна фактична база, на якій версія повинна ґрунтуватися. У відриві від конкретних вихідних даних версія найчастіше формується умоглядно й може лише дезорієнтувати слідчого.

Криміналістична версія має такі ознаки:

- є продуктом мислення;
- має характер припущення;
- спрямована на явища, пов'язані зі злочинною подією;
- завжди є припущенням про невідомі обставини досліджуваної події;
- обґрунтовується;
- перевіряється;
- висувається обмеженим колом суб'єктів.

Практичні завдання:

Ситуаційні завдання:

У процесі занять здобувачі висувають версії та складають плани розслідування за фабулою, яку обирає викладач.

1. До відділу поліції надійшло повідомлення про те, що по вул. Новій, біля будинку № 24 знаходиться труп чоловіка з ознаками вогнепального поранення. У ході огляду місця події слідчий виявив гільзу калібру 9 мм. Документів, які посвідчують особу потерпілого, не виявлено.

Скласти план розслідування.

2. До відділу поліції надійшло повідомлення про проникнення в промтоварний магазин злочинців через вікно вітрини. Як повідомив директор магазину, викрадено значну кількість рулонів вовняної та шовкової тканини. При огляді місця події на розбитому склі вітрини виявлено сліди рук.

Скласти план розслідування.

3. При розслідуванні вбивства Л. було встановлено, що перед зникненням його останній раз бачили в таксі. Пред'явлення його фотографії всім водіям таксі цього невеличкого міста позитивних результатів не дало.

Які версії можуть бути висунуті у зв'язку з цим?

? Контрольні питання:

1. Назвіть окремі завдання криміналістичної тактики.
2. У чому полягає зв'язок криміналістичної тактики з іншими

розділами криміналістики?

3. Розкрийте поняття «тактичний прийом», «тактична комбінація», «тактична операція», «тактична рекомендація», «тактичний ризик», «слідча ситуація».

4. Тактичне рішення й тактичний прийом: їхня класифікація й джерела формування.

5. Які критерії допустимості тактичних прийомів у кримінальному судочинстві?

6. У чому полягає тактичний ризик?

7. Якими є можливості й умови застосування тактичних прийомів при розгляді кримінальних справ у суді?

8. У чому полягає вплив слідчих ситуацій на формування та реалізацію тактичних прийомів?

9. Дайте класифікацію тактичних прийомів.

10. Назвіть джерела та функції тактичних прийомів.

11. Які об'єктивні та суб'єктивні фактори впливають на слідчу ситуацію.

12. Розкрийте зміст конфліктної ситуації.

Тема 5. Наукові основи методики розслідування окремих видів злочинів.

Розслідування злочинів проти життя і здоров'я особи.

Мета заняття: набути цілісного уявлення про наукові основи методики розслідування окремих видів злочинів та розслідування злочинів проти життя і здоров'я особи.

Питання для обговорення:

1. Поняття криміналістичної методики.
2. Криміналістична характеристика злочинів.
3. Типові слідчі ситуації розслідування злочинів проти життя і здоров'я особи.

Методичні вказівки: Готуючись до практичного заняття, здобувач вищої освіти повинен проаналізувати свій конспект лекції, рекомендовані літературні та нормативні джерела до теми, скласти робочий запис опрацьованого матеріалу.

Методика розслідування окремих видів злочинів – це розділ криміналістики, який складається з системи наукових положень та розроблених на їх основі рекомендацій щодо процесу розкриття та розслідування злочинів.

Задачі криміналістичної методики:

- 1) сприяння правоохоронним органам у боротьбі зі злочинністю (загальна задача);
- 2) вивчення з позицій криміналістики злочину та злочинності;
- 3) вивчення досвіду щодо розкриття, розслідування та запобігання злочинам;
- 4) розробка науково обґрунтованих методичних рекомендацій щодо розкриття, розслідування та запобігання злочинам.

Принципи формування окремих криміналістичних методик.

- законність (методичні рекомендації повинні відповідати нормам діючого законодавства);
- наукова обґрунтованість;

– відповідність потребам практики.

Криміналістична характеристика злочинів □ порівняно нова категорія криміналістичної науки. Виникнення й розробку цього поняття як самостійного елемента в структурі окремої методики розслідування злочинів відносять до середини 60-х - початку 70-х років ХХ ст.

Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування вбивств:

- о убивство вчинено відкрито (в умовах очевидності), труп знайдено, особу жертви встановлено, вбивцю затримано;
- о убивство вчинено в умовах неочевидності, особа жертви не відома, особа злочинця не відома;
- о виявлено труп людини (коли мала місце заява про її зникнення);
- о виявлено труп невідомої особи або частини розчленованого трупа;
- о виявлено труп з ознаками інсценування (самогубство, нещасний випадок, природна смерть).

Практичні завдання:

Тестові завдання:

1. Методика розслідування злочинів у криміналістиці є:

- а) основним розділом;
- б) вступним розділом;
- в) заключним розділом;
- г) немає вірної відповіді.

2. Методика розслідування злочинів вивчає:

- а) закономірності організації й здійснення розкриття, розслідування й попередження злочинів;
- б) закономірності виникнення злочинної поведінки;
- в) застосування науково-технічних засобів з метою збирання, фіксації й дослідження доказів;
- г) закономірності злочинності.

3. Окремі методики – це:

- а) теоретичні основи, що включають дослідження предмета, системи й задач криміналістики;
- б) кінцевий продукт усієї криміналістичної науки;
- в) стійкі та повторювані криміналістичні системи;
- г) немає вірної відповіді.

4. Криміналістична методична рекомендація – це:

- а) науково розроблена й перевірена настанова з організації й здійснення розкриття; розслідування й попередження злочину конкретного виду;
- б) характер закономірностей, які вивчаються криміналістикою;
- в) типова система методичних рекомендацій;
- г) немає вірної відповіді.

5. Джерелом криміналістичної методики є:

- а) право;
- б) тактичні рекомендації;
- в) відсоток розкриття злочинів;
- г) усі відповіді вірні.

6. Чи необхідно дотримуватися принципу законності при розробці методик розслідування злочинів:

- а) так, якщо ця методика зачіпає права потерпілого;
- б) так;
- в) ні;
- г) інший варіант.

7. Організація процесу розслідування злочинів поділяється на:

- а) 2 етапи;
- б) 3 етапи;
- в) судовий та слідчий;
- г) немає вірної відповіді.

8. Початковий етап розслідування – це:

- а) основна частина процесу розслідування, спрямована на збирання й дослідження доказів по кримінальній справі;
- б) оцінка зібраних доказів, виконання додаткових та повторних дій;

- в) першочергові слідчі дії, спрямовані на вирішення загальних та специфічних задач;
- г) інший варіант.

9. Вид окремої криміналістичної методики за об'ємом :

- а) комплексна;
- б) конкретна;
- в) повна;
- г) змішана.

10. Планування розслідування – це:

- а) криміналістична характеристика злочину;
- б) особливості організації робочого місця слідчого;
- в) визначення найбільш раціональної послідовності слідчих дій;
- г) немає вірної відповіді.

11. Криміналістична характеристика розслідування злочинів – це:

- а) відомості, необхідні для вірної організації слідчих дій від перевірки первинної інформації й до закінчення розслідування;
- б) найбільш оптимальні плани й програми розслідування;
- в) методики розслідування двох та більше взаємопов'язаних видів злочинів;
- г) немає вірної відповіді.

? Контрольні питання:

1. У чьому полягає зв'язок криміналістичної методики розслідування злочинів з іншими розділами криміналістики?
2. Розкрийте принцип етапності методик розслідування.
3. Які елементи складають криміналістичну характеристику злочинів?
4. Розкрийте форми та зміст положень спеціальних наук у методиці розслідування окремих видів злочинів?

Тема 6. Розслідування злочинів проти власності. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності.

Мета заняття: набути цілісного уявлення про розслідування злочинів проти власності та злочинів у сфері господарської діяльності.

Питання для обговорення:

1. Загальні положення розслідування злочинів проти власності.
2. Загальні положення розслідування злочинів у сфері господарської діяльності.

Методичні вказівки: Готуючись до практичного заняття, здобувач вищої освіти повинен проаналізувати свій конспект лекції, рекомендовані літературні та нормативні джерела до теми, скласти робочий запис опрацьованого матеріалу.

Базовими елементами криміналістичної характеристики зазіхань на майно шляхом крадіжок, грабежів і розбоїв є: предмет злочинного посягання, слідова картина, місце, час, обстановка, спосіб вчинення злочину, особа злочинця, особа потерпілого.

Обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні крадіжок:

- о де і коли вчинено крадіжку;
- о яке майно стало предметом злочинного посягання (індивідуальні ознаки, вартість, стан, кому належить майно);
- о хто вчинив крадіжку, особа злочинця (вік, рід занять, мотиви злочинної поведінки, попередня злочинна діяльність);
- о чи мала місце співучасть у вчиненні злочину, її форма, яким був розподіл ролей між співучасниками;
- о яким способом вчинено крадіжку;
- о хто є потерпілим (рід занять, спосіб життя), чи мала місце віктимна поведінка;
- о які обставини сприяли вчиненню крадіжки.

При розслідуванні злочинів даної категорії огляд місця події зазвичай

проводиться до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Об'єктами огляду можуть бути: приміщення, ділянки місцевості, транспортні засоби, шафи, столи, сейфи, документи. Разом із цим, необхідним є проведення допитів потерпілого, свідків. Допит підозрюваного проводиться після затримання, особистого обшуку, обшуку за місцем проживання. Під час розслідування крадіжок може виникнути необхідність у призначенні та проведенні таких експертиз, як дактилоскопічна, трасологічна, товарознавча, біологічна, хімічна тощо.

Характер первинних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні грабежів та розбоїв багато в чому залежить від того, чи затримана підозрювана особа або тільки є інформація про факт вчинення злочину. Якщо є тільки дані про факт вчинення злочину, то розслідування зазвичай починається з допиту потерпілого, огляду місця події, огляду одягу і освідчення потерпілого, призначення судово-медичної експертизи щодо нього, допиту свідків-очевидців.

Під час допиту в потерпілого з'ясовується, як він опинився на місці злочину, скільки було злочинців, як вони називали один одного, їхні індивідуальні прикмети (зовнішність, ріст, хода, одяг та ін.).

Завданнями огляду місця події є виявлення слідів злочину (слідів рук, ніг, запахових слідів, слідів застосування вогнепальної зброї тощо). Крім того, при огляді місця події слід звернути увагу на сліди, які можуть свідчити про інсценування. Це: надмірний безлад на місці події, неприродний вигляд і розташування слідів злочину тощо.

Окрім судово-медичної експертизи, можуть бути призначені трасологічна, балістична, біологічна та інші види судових експертиз.

Під час розслідування шахрайства повинні бути встановлені такі обставини: чи мало місце шахрайство; предмет шахрайства; місце, час, умови вчинення злочину; спосіб шахрайства, дані про особу потерпілого та злочинця, інші обставини, що сприяли вчиненню шахрайства.

Судовій практиці відомі численні способи заволодіння чужим майном

шляхом обману. Досить часто злочинці використовують підроблені документи. Розслідування шахрайства, як правило, починається з допиту потерпілого. Під час допиту з'ясовується, коли і за яких обставин було вчинено обман або зловживання довірою, яким способом, чи був він знайомий зі злочинцем, яке майно, предмети, документи передані шахраю, їхні індивідуальні ознаки, у якому напрямку і за яких обставин злочинці зникли з місця вчинення злочину.

Огляд місця події доцільно проводити в тих випадках, коли є можливість виявити сліди злочину.

Після затримання підозрюваного проводиться його особистий обшук та обшук за місцем проживання (місцем роботи). Допит підозрюваного проводиться негайно. З інших слідчих дій у справах про шахрайство найбільш часто проводяться пред'явлення для впізнання, очні ставки, призначаються судові експертизи.

При розслідуванні вимагань підлягають встановленню такі обставини: чи мало місце вимагання; предмет вимагання; місце, час вчинення злочину; спосіб вимагання; дані про потерпілого (місце роботи, посада, матеріальний стан); хто вчинив вимагання; які причини та умови сприяли вчиненню злочину.

Слідчому огляду по даній категорії злочинів підлягають: місце пред'явлення вимагачами своїх вимог потерпілому, місце передачі матеріальних цінностей, місце утримання викраденої особи, місце перебування співучасників злочину, які спостерігали за передачею предмета вимагання.

У потерпілого під час допиту з'ясовується: чи відомі йому вимагачі; чи вперше були пред'явлені незаконні вимоги; у якій формі пред'явлені вимоги; що саме вимагали (гроші, майно, право на майно); чи виконував потерпілий раніше вимоги вимагачів; чи звертався потерпілий за захистом від вимагачів (якщо так, то до кого; яким був результат; якщо не звертався, то чому); у чому полягає суть погроз; чи застосовувалося до потерпілого (його родичів)

насильство; якщо так, то яке; скільки було вимагачів, особливості їх зовнішнього вигляду; чи мали вони зброю; якщо так, то яку; чи користувалися транспортним засобом; якщо так, то яким (марка, модель, номерний знак); які індивідуальні ознаки цінностей, що були передані злочинцям.

Як свідки в справах про вимагання допитуються: члени родини потерпілого, друзі, колеги, особи, з якими потерпілий перебував в інтимних стосунках; особи, які позичили потерпілому гроші, родичі, друзі, знайомі підозрюваних (обвинувачених) та ін.

При розслідуванні даного злочину можуть призначатися такі експертизи: судово-медична, судово-балістична, техніко-криміналістична експертиза документів, судово-почеркознавча, судово-товарознавча, судово-бухгалтерська та ін.

Злочини у сфері господарської діяльності – це умисні діяння, що заподіюють шкоду суспільним відносинам, які складаються з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів, робіт та послуг.

Контрабанда – це переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації (ст.201 КК України).

Криміналістична характеристика контрабанди:

– предмет злочинного посягання (це можуть бути як товари, інші цінності, які перебувають у вільному обігу, так і предмети, обіг яких обмежено або які взагалі вилучені з цивільного обігу);

– способи вчинення контрабанди:

- переміщення поза митним контролем (об'їзд, обхід митних постів);
- переміщення шляхом приховування від митного контролю (використання тайників, приховування шляхом зміни зовнішнього вигляду

предмета, застосування підроблених документів тощо);

- сліди злочину (сліди підфарбовування, розпилу, розрізу, тертя та ін.);
- обстановка вчинення контрабанди (зона митного контролю);
- особа злочинця (більшість злочинів вчинюється чоловіками віком від 18 до 40 років).

Ефективність розслідування контрабанди залежить від своєчасного і тактично грамотного проведення таких слідчих дій,

як огляд місця події, освідування, обшук (особистий обшук), допит підозрюваного, свідків. Може виникнути необхідність у проведенні таких експертиз, як дактилоскопічна, судово-почеркознавча, трасологічна, судово-товарознавча, судово-мистецтвознавча, судово-хімічна.

Криміналістична характеристика легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом:

- предмет злочинного посягання (доход одержаний внаслідок вчинення предикатного злочину);
- сліди легалізації (різноманітні документи);
- місце, час та обстановка вчинення злочину (місце – місцезнаходження суб'єкта господарювання, час – початок злочинної діяльності, обстановка – особливості функціонування суб'єкта господарювання);
- особа злочинця (більшість злочинів вчинюється чоловіками віком 27-55 років);
- спосіб вчинення злочину.

В.А. Журавель виділяє такі типології злочинних схем легалізації (відмивання) доходів кримінального походження:

- 1) «змішування» законно отриманих грошових коштів зі злочинними надходженнями;
- 2) укладання фіктивних правочинів;

- 3) проведення операцій із цінними паперами;
- 4) застосування псевдоекспортних операцій;
- 5) здійснення операцій із реалізації контрабандних , контрафактних або незаконно привласнених товарів;
- 6) використання механізмів псевдоінвестування;
- 7) використання приватизаційних процесів;
- 8) використання підконтрольних нерезидентських компаній;
- 9) використання штучного банківського кредиту;
- 10) використання благодійних та неприбуткових організацій.

Розслідування даного виду злочинів вимагає проведення таких слідчих дій, як обшук (за місцем роботи та проживання підозрюваних), виїмка (у відповідних установах, організаціях, підприємствах). Особливо ретельно повинні бути проведені допити підозрюваного та свідків. Досить часто виникає необхідність у призначенні судово-економічної, судово-бухгалтерської експертиз.

Криміналістична характеристика ухилення від сплати податків, зборів (інших обов'язкових платежів):

- о предмет злочинного посягання (грошові кошти);
- о способи підготовки, вчинення та приховування злочину;
- о слідова картина;
- о особа злочинця.

Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування ухилення від сплати податків, зборів (інших обов'язкових платежів):

- 1) досудове розслідування про ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів почато після проведення документальних перевірок;
- 2) досудове розслідування про ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів почато після отримання матеріалів оперативно-розшукової діяльності підрозділів податкової міліції;
- 3) досудове розслідування про ухилення від сплати податків, зборів,

інших обов'язкових платежів почато за матеріалами про порушення податкового законодавства, які отримані в результаті спільних дій співробітників податкової міліції та податкової інспекції (співробітників Пенсійного фонду України, державної контрольно-ревізійної служби);

4) досудове розслідування про ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів почато за результатами розслідування інших злочинів.

Основні слідчі дії: допит підозрюваного, свідків, обшук, виїмка. Призначаються судово-бухгалтерська та судово-економічна експертизи.

Практичні завдання:

Слідчі фабули:

Фабула 1. Оперативними співробітниками при перевірці пончикової від ресторану «Люкс» були виявлені зміни грошових сум, які не відповідали плановій виручці по продажу пончиків. Контрольне зважування пончиків виявило, що вага кожного з них на 8 г менша від калькуляційної ваги. При огляді апарата, який вимірює вагу пончиків, були виявлені зміни в його конструкції, що призводили до зменшення ваги пончиків.

Оперативно-розшуковим шляхом було встановлено, що завідувача і продавець пончикової живуть не за своїми фінансовими можливостями.

Завдання. Скласти план розслідування.

Фабула 2. 10 жовтня 2012 р. о 18-00 до поліції надійшло повідомлення про квартирне пограбування. Оглядом місця події встановлено, що проникнення відбувалося шляхом пошкодження дверей. На дверях виявлені 5 вдавнених слідів від зброї типу «фомка». Обстановка у квартирі не порушена. Виявлено і вилучено більше 10 слідів пальців рук у місцях можливого контакту злодія. За словами заявника, із квартири зникла імпортна техніка, гроші в сумі 10.000 доларів США, заховані в спеціальному місці. Про інші викрадені речі заявник нічого повідомити не міг, сказавши, що це може знати його дружина, яка повернеться з відрядження через 2 дні.

Завдання: висунути версії, скласти план розслідування.

? Контрольні питання:

1. Вкажіть обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні крадіжок.
2. Вкажіть обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні грабежів і розбійних нападів.
3. Назвіть відомі Вам види крадіжок.
4. Вкажіть відомі Вам способи крадіжок.
5. Вкажіть основні слідчі ситуації при розслідуванні крадіжок.
6. Які обставини дають підстави слідчому висунути версії про інсценування?
7. Назвіть найважливіші початкові слідчі дії при розслідуванні крадіжок.
8. Які початкові слідчі дії необхідно провести слідчому при розслідуванні грабежів та розбійних нападів ?
9. Що повинен зробити слідчий при першому допиті потерпілих від крадіжки ?
10. Особливості допиту потерпілих від грабежів та розбійних нападів.
11. Про що повинен пам'ятати слідчий при допиті потерпілих від розбійних нападів ?
12. Чи відрізняється допит потерпілого в справах про крадіжку від допиту потерпілого в справах про грабіж чи розбійний напад ?
13. Що потрібно з'ясувати в потерпілих для скорішого розшуку викраденого майна ?
14. Що необхідно зробити для розшуку викраденого майна ?
15. Назвіть першочергові слідчі дії при розслідуванні грабежів та розбійних нападів.
16. Які види експертиз проводяться при розслідуванні грабежів та розбійних нападів ?

Тема 7. Розслідування злочинів, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань).

Мета заняття: набути цілісного уявлення про розслідування злочинів, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань).

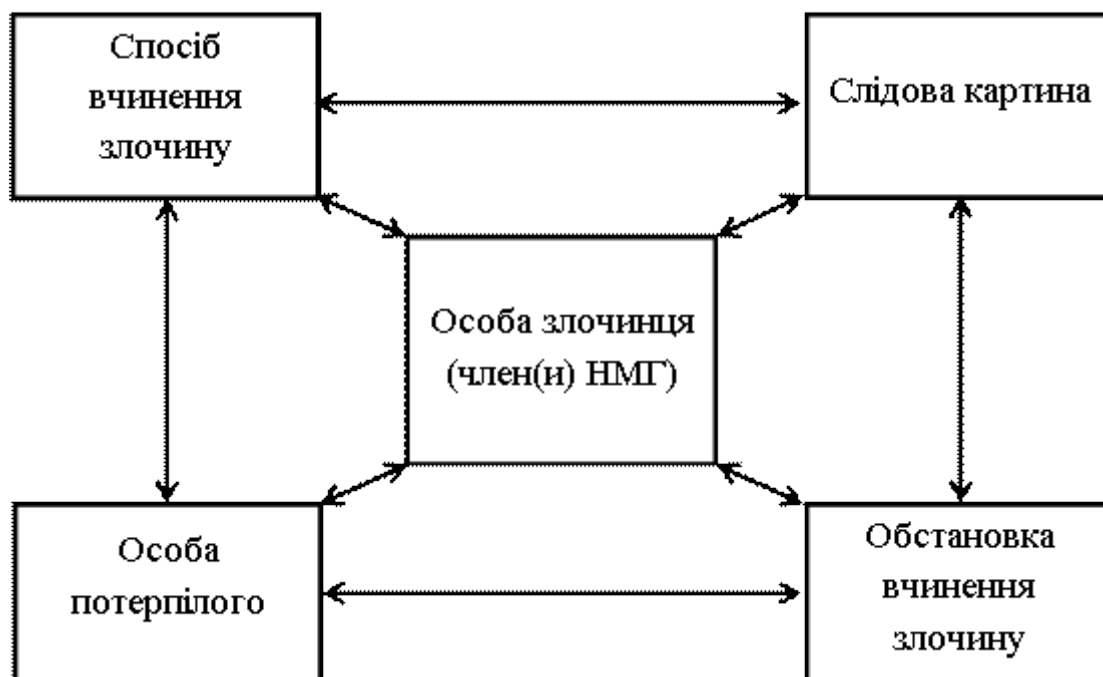
Питання для обговорення:

1. Криміналістична характеристика злочинів, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань).
2. Планування розслідування злочинів, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань).
3. Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань).

Методичні вказівки:

Готуючись до практичного заняття, здобувач вищої освіти повинен проаналізувати свій конспект лекції, рекомендовані літературні та нормативні джерела до теми, скласти робочий запис опрацьованого матеріалу.

Вивчення слідчої та оперативно-розшукової практики дає можливість припустити, що обов'язковими елементами будь-якої криміналістичної характеристики злочинів, вчинюваних неформалами, мають бути: особа злочинця; спосіб вчинення злочину; слідова картина; особа потерпілого; обстановка вчинення злочину. Указані елементи, як було зазначено вище, є взаємопов'язаними та взаємозалежними (схема 1).

1. Системоутворюючим елементом криміналістичної характеристики злочинів, які вчиняються членами молодіжних неформальних об'єднань, виступає особа злочинця (члени та власне неформальне утворення). Саме завдяки їй стає можливим виокремити вказані злочини як окремий різновид. Водночас «злочинець» визначає спосіб, сліди, обстановку та вибір жертви злочину.

Неформальні групи в контексті криміналістичного дослідження – це молоді люди (14-35 років), об'єднані сповіданням певних ідей, теорій, релігій або навіть прослуховуванням певної музики, проведенням вільного часу, які задля пропагування своїх поглядів, інтересів, функціонування неформального утворення вчиняють злочини.

У більшості випадків, такі посягання вчинюються неформалами у співучасті, тобто у вчиненні злочину бере участь декілька осіб. Зазвичай, відбувається розподіл ролей.

Кількісний склад неформального утворення може коливатися від двох до декількох тисяч осіб (більшість – особи чоловічої статі), мати багатоланкову структуру, проте не обов'язково всі члени неформального руху можуть залучатися до здійснення злочинної діяльності.

Характерним для молодіжних асоціальних неформальних утворень є

те, що згодом вони можуть трансформуватися в злочинні організації або ж частина неформальної групи увійде до такої організації. Також діяльність неформальних об'єднань може мати транснаціональну спрямованість.

2. Особливістю способу вчинення злочинів, що скоюються членами молодіжних неформальних груп, є демонстративний характер, наприклад, прагнення показати свої расистські переконання та/або ненависть до уболівальників команди-суперника, бажання нагадати про існування певної деструктивної ідеології тощо.

Обрання способу вчинення злочину перебуває в безпосередньому зв'язку з видом злочинного посягання та завданнями, які ставить перед собою неформальна група. Так, можливі випадки доведення до самогубства шляхом давання вказівок через Internet, наприклад, як це відбувається в неформальних об'єднаннях «група смерті», «синій кіт», «тихий дім», які існують в соціальній мережі «Вконтакте».

Залежно від структури неформального утворення та цілей, які переслідують його лідери, вчиненню злочинів можуть передувати підготовчі дії, а саме: вибір місця, часу, знарядь протиправних посягань, спостереження за жертвою (жертвами), вжиття заходів щодо мінімізації слідів, які можуть залишитися на місці вчинення злочину.

Приховування злочинної діяльності неформалами є вкрай рідким, адже останні роблять все можливе аби показати чи нагадати про свою діяльність.

3. Слідова картина. Не підлягає жодному сумніву твердження В.О. Коновалової, що «способу вчинення злочину як такого немає на початковому етапі розслідування, а є тільки сліди, характер яких не визначено і невідомо, а в окремих випадках вимагає консультації спеціаліста з тієї чи іншої галузі знання» [19, с.26], саме тому необхідним є ретельне дослідження механізму слідоутворення.

Під час вчинення злочинів членами молодіжних неформальних груп залишається чимала кількість слідів. Умовно їх можна поділити на дві групи:

1) загальні (ті, що притаманні вчиненню будь-якого злочину,

наприклад, сліди крові, наявні при вчиненні абсолютно різних видів умисних убивств);

2) специфічні, тобто це сліди, що свідчать про причетність певної молодіжної неформальної групи до скоєння злочину (залишені на місці вчинення злочину предмети із символікою неформального руху, написи, листівки та ін.).

Крім того, досить часто вчинення злочинів неформалами супроводжується наявністю сторонніх спостерігачів, які в подальшому можуть отримати статус свідків, наприклад, при вчиненні хуліганських дій футбольними вболівальниками («фанами»).

4. Особа потерпілого. Майже всі молодіжні асоціальні неформальні структури утворюються з метою протиставити себе суспільству шляхом пропагування різних ідей, ідеологій, теорій, псевдорелігій. Обов'язково встановлюється коло так званих «ворогів» (наприклад, уболівальників команди-суперника; осіб, які мають інші релігійні переконання; політичних опонентів тощо). Тобто жертва обирається не як конкретна особистість, а як представник чогось «іншого». При цьому вік, стать, професія практично не мають значення.

Характерною є особлива жорстокість із боку представників молодіжних неформальних груп при вчиненні злочинів проти життя та здоров'я особи (злочини на ґрунті расової, національної, політичної, релігійної, сексуальної нетерпимості).

Не є поодинокими випадки, коли відбуваються знущання над тваринами з боку членів релігійних сект під час здійснення релігійних обрядів. Такими тваринами можуть бути коти, собаки, худоба тощо.

Нормами Кримінального процесуального кодексу України, ч.1 ст. 55, закріплено, що юридична особа, у разі завдання їй матеріальної шкоди, може бути визнана потерпілою від злочину. Позитивно оцінюючи вказане нововведення, не можна не відмітити чисельні випадки завдання майнової шкоди різним підприємствам, установам, організаціям під час футбольних

матчів, масових заворушень, терористичних актів, організаторами та учасниками яких стають члени молодіжних неформальних об'єднань. Виникнення наміру щодо завдання шкоди зазвичай є спонтанним, але існують й виключення, коли напад планується заздалегідь.

5. Обстановка вчинення злочину. Понад 90 % злочинів вчиняється членами молодіжних неформальних об'єднань у містах, більшість з яких – це обласні центри та міста з населенням 200 тисяч людей і більше.

Так, конкретними місцями вчинення злочинів можуть бути:

1) приміщення (житлові та нежитлові):

– до житлових приміщень належать будинки, квартири, кімнати у квартирах, будинках, гуртожитках. До цієї ж підгрупи слід віднести й сходи, сходові площадки. Відповідно, у процесі розслідування злочинів даної категорії всі ці приміщення необхідно досліджувати в комплексі;

– до підгрупи нежитлових приміщень можуть бути віднесені службові приміщення та приміщення, призначені для різного роду масових заходів, таких як збори, мітинги, лекції, зустрічі, круглі столи, спортивні змагання (тобто стадіони, легкоатлетичні манежі, спортивні клуби) і т.п., а також релігійні споруди (синагоги, мечеті); крім того до нежитлових приміщень відносяться кафе, бари, паби, ресторани;

2) ділянки місцевості (площі, вулиці, парки, сквери, прибудинкова територія, заповідні зони, місця відпочинку, цвинтарі, територія навколо стадіону та ін.);

3) транспорт (автомобільний, залізничний, авіаційний тощо).

Час скоєння злочину може бути яким завгодно, тобто злочини можуть вчинятися і вдень, і ввечері, і вночі. Так, вчинення злочинів неформалами може бути пов'язане з певними датами, наприклад, днем народження Адольфа Гітлера, Антона Шандора Ла-Вея, футбольним матчем, релігійним, псевдорелігійним святом тощо. Крім того, можливі ситуації, коли злочин починається в один час, а закінчується в інший.

Коло знарядь, що можуть використовуватися неформалами під час

вчинення протиправних діянь, є доволі широким, це: холодна та вогнепальна зброя; вибухові пристрої; різні гострі та тупі тверді предмети; транспортні засоби, тварини тощо. Зброя та предмети, що використовуються для вчинення злочинів, можуть мати специфічні позначення, які підтверджують її належність представникам певного молодіжного неформального об'єднання.

Аналіз практики розслідування злочинів, які вчиняються неформалами, дає змогу виділити такі типові слідчі ситуації початкового етапу: 1) отримана інформація щодо вчинення злочину (злочинів), встановлена особа потерпілого. Затримана особа, підозрювана у вчиненні злочину (її зовнішній вигляд може вказувати на приналежність до молодіжного неформального утворення). Огляд місця події свідчить про причетність до злочину представника (представників) молодіжної неформальної групи (об'єднання). Внесені відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань; 2) отримана інформація щодо вчинення злочину (злочинів), встановлена особа потерпілого. Відсутні дані відносно особи (осіб), яка (які) здійснила (-и) злочинне посягання. Огляд місця події свідчить про причетність до злочину представників молодіжної неформальної групи (об'єднання). Внесені відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань; 3) отримана інформація щодо вчинення злочину (злочинів), особа потерпілого не встановлена. Відсутні дані відносно особи (осіб), яка (які) здійснила (-и) злочинне посягання. Огляд місця події свідчить про причетність до злочину представників молодіжної неформальної групи (об'єднання). Внесені відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Особливості планування початкового етапу розслідування злочинів, що вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань). Так: 1) характерною відмінністю злочинної діяльності неформальної молоді є те, що вона демонстративна, і члени групи не вживають ніяких дій щодо її приховування, тобто слідчій ситуації початкового етапу розслідування властива очевидність, що дає можливість висунути версію про вчинення

злочину членами молодіжної неформальної групи (об'єднання). Залежно від аналізу слідів, залишених на місці злочину, версія може бути уточнена в частині різновиду неформального співтовариства і цілей, які воно переслідує; 2) досліджуючи матеріально-фіксовану сторону злочинів неформальної молоді, особливу увагу необхідно приділити слідам, які вказують на те, що злочин скоєно спільнотою з певними поглядами, ідеями, переконаннями тощо; 3) здійснюючи перевірку висунутих версій, слід ретельно допитати осіб, які стали безпосередніми свідками події, що сталася, бо їхні показання можуть допомогти встановити мотив вчинення того чи іншого злочину, ідентифікувати неформальну групу, виявити особливості спілкування і дій її учасників; 4) ураховуючи специфіку зазначених злочинів, ретельно слід підходити до використання спеціальних знань під час розслідування.

☞ Практичні завдання:

Схема:

1. Злочини ненависті.
2. Види неформальних груп (об'єднань).

? Контрольні питання:

1. Що таке молодіжна неформальна група (об'єднання)?
2. Причини виникнення молодіжних неформальних груп (об'єднань).
3. Структурні елементи криміналістичної характеристики злочинів, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань).
4. Особливості планування розслідування злочинів, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань).
5. Тактика огляду місця події при розслідуванні злочинів, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань).

ГЛОСАРІЙ

Авторознавча експертиза – це різновид криміналістичної експертизи, під час якої досліджується текст документів (рукописних, друкарських, поліграфічних та ін.) для встановлення його автора.

Адгезія – це прилипання, зчеплення поверхонь різних тіл.

Алфавітно-дактилоскопічний облік – різновид криміналістичного обліку, що здійснюється за допомогою двох взаємопов'язаних картотек: алфавітної та дактилоскопічної картотеки десятипальцевої системи реєстрації.

Вбивство – умисне або з необережності протиправне заподіяння смерті іншій людині.

Виправлення – спосіб змінення початкового змісту документа шляхом переробки одних письмових знаків іншими.

Виробленість почерку – загальна ознака почерку, яка відображає здатність того, хто пише, користуватися сучасною системою скоропису; визначається темпом письма і координацією рухів при виконанні письмових знаків і з'єднань їх.

Відбиток печатки (штампа) – це перенесення відповідної штемпельної фарби на поверхню паперу або видавлювання на її поверхні відповідного рельєфу.

Відеозйомка – це фіксування всіх дій підозрюваного (чи свідка) в динаміці, послідовності цих дій під час розслідування злочинів.

Вогнепальна зброя – це зброя, в якій снаряд (куля, шрот тощо) приводиться в рух миттєвим звільненням хімічної енергії заряду (пороху або іншої пальної суміші).

Встановлення групової належності – це окрема криміналістична теорія, практична реалізація якої в судово-слідчій практиці дає змогу встановлювати схожість об'єктів і на цій основі зараховувати їх до певного класу, виду, роду чи групи.

Встановлення психологічного контакту – процес встановлення найсприятливішої «атмосфери» спілкування під час допиту. Досягається

використанням комплексу тактичних прийомів.

Вузлова зйомка – це зйомка частин (вузлів) об'єкта. Вузол – це частина місця події, де виявлені сліди злочину. При такій зйомці великим планом фотографуються певні ділянки місця події, що мають важливе значення, та об'єкти, з якими були пов'язані дії злочинця.

Гальваностегія – нанесення на поверхню предмета частинок металу, металічних плівок методом електролітичного осадження. Якщо предмет зі слідом занурити в електролітичну ванну, уся його поверхня покриється металом, а папілярні лінії як незмочувані залишаться чистими.

Дактилоскопічна формула – це формула 10-пальцевої системи реєстрації, що записується в правому верхньому куті лицьового боку дактилокарти; має вигляд двох простих дробів: перший іменується основною частиною формули, другий – додатковою.

Дактилоскопічний облік – це облік, що здійснюється за допомогою дактилоскопічних карт, які містять пальцеві відбитки кожної руки певної особи.

Дактилоскопіювання – отримання пальцевих відбитків живих осіб і трупів.

Дактилоскопія – розділ криміналістики, який займається дослідженням конфігурації папілярних ліній на пучках пальців рук із метою встановлення ідентичності.

Детальна зйомка – це зйомка окремих слідів, предметів, деталей обстановки місця події. Її завжди проводять масштабним способом: великим планом із масштабною лінійкою. Детальній зйомці підлягають насамперед предмети і сліди, які не можуть бути вилучені з місця події, швидко змінюють свої властивості або мають небезпеку їх ушкодження. При виборі ракурсу зйомки виходять із завдань – виявлення найважливіших, типових особливостей, що стосуються форми, розмірів взаємного розташування частин, структури, а також розкриття криміналістичного значення предмета чи сліду.

Документ – це матеріальний об’єкт, у якому зафіксовані відомості про які-небудь факти, що відбулися, чи які можна передбачити.

Дописка – спосіб змінення початкового змісту документа шляхом внесення до рукописного тексту нових слів, фраз або окремих письмових знаків.

Допит – слідча (розшукова), судова дія, яка полягає в отриманні слідчим (суддею, судом) безпосередньо від допитуваної особи у встановленій кримінально-процесуальним законом формі показань про відомі їй обставини, інші дані, що мають значення для справи, яка розслідується.

Доріжка слідів ніг – це група слідів ніг людини, яка складається з кількох (три і більше) послідовно розташованих відбитків босих ніг або взуття.

Дорожньо-транспортна подія (ДТП) – подія, що виникла внаслідок злочинного порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, що спричинило потерпілому легкі, середньої тяжкості, тяжкі тілесні ушкодження чи настала смерть потерпілого.

Експеримент – форма пізнання об’єктивної дійсності, один з основних методів наукового дослідження, у якому вивчення явищ відбувається в доцільно вибраних або штучно створених умовах, що забезпечують появу тих процесів, спостереження яких необхідне для встановлення закономірних зв’язків між явищами.

Заміна частин документа – один із способів часткової підробки, який полягає в заміні окремих аркушів документа, вклеюванні деяких частин документа або переклеюванні фотокартки.

Замовне вбивство – навмисне вбивство, вчинене особою за дорученням і на користь третьої особи.

Засоби криміналістичної тактики – це власне знаряддя праці, за допомогою яких слідчий вирішує тактичні завдання розслідування злочинів. Це – засоби його процесуальної, непроцесуальної та організаційної діяльності. Оскільки розслідування є процесуальною діяльністю, закон

визначає засоби, якими користується слідчий, коли збирає, закріплює, досліджує інформацію.

Зв'язність почерку – це безперервне виконання певної кількості письмових знаків та їх частин у межах одного слова.

Згвалтування – вчинення статевого акту без добровільної згоди одного з партнерів.

Знаряддя злому – це будь-який твердий предмет (металевий прут, лом, труба, сокира тощо), який може бути використаний для подолання перешкод.

Інформаційно-довідкові обліки – це обліки, які комплектуються об'єктами та даними, які безпосередньо не пов'язані з подією злочину і отримані в результаті накопичення відомостей інформаційного характеру.

Криміналістична ідентифікація – це дослідницький процес, який має на меті вирішити питання щодо тотожності роздільно існуючих об'єктів для наступного встановлення одиничного матеріального об'єкта та його зв'язку з розслідуваною подією.

Криміналістична тактика – це розділ криміналістики, який є системою положень і практичних рекомендацій з організації та планування розслідування й визначення оптимальної лінії поведінки осіб, які здійснюють розслідування з урахуванням їх відносин та взаємодії з іншими учасниками розслідування на основі норм і принципів кримінального процесу.

Криміналістична характеристика вбивств – система взаємопов'язаних узагальнених даних про найбільш типові ознаки, що виявляються в способі і механізмі вбивства, обстановці його вчинення, особі вбивці, відомості про які важливі для практичного вирішення завдань розслідування.

Криміналістична характеристика злочинів – це типова інформаційна система, яка містить дані про ключові елементи механізму злочинної поведінки і слугує основою для планування розслідування і висування слідчих версій.

Криміналістичне дослідження письма (судове почеркознавство) – це галузь криміналістичної техніки, що вивчає закономірності письма, процес

його дослідження, можливість ідентифікації людини за почерком та вирішує інші завдання почеркознавчої експертизи.

Криміналістичний облік – це система реєстрації, систематизації та зосередження об'єктів або відомостей про них за їхніми ідентифікаційними ознаками з метою використання облікових даних для розкриття та попередження злочинів, яка ґрунтується на наукових даних і узагальненнях практики боротьби зі злочинністю.

Кримінальна реєстрація – це цілеспрямований систематичний облік певних об'єктів для наступного використання реєстраційних даних при розслідуванні злочинів, розшуку злочинців і речових доказів, з'ясуванні різноманітних обставин, що супроводжують злочин.

Ложе трупа – ділянка поверхні підлоги або землі під трупом.

Механізм ДТП – це складна система взаємодії (механічних, фізичних, хімічних і біологічних) транспортних засобів і людей у матеріальному середовищі.

Місцеві обліки – це обліки, які ведуться у відділах, відділеннях, групах НДЕКЦ, які обслуговують міськрайлінооргани, і комплектуються об'єктами, які вилучені під час оглядів місця події у справах про злочини, що вчинені на території обслуговування органу внутрішніх справ або надіслані для постійної перевірки з інших органів.

Насильство – застосування сили або різного роду погроз по відношенню до певних соціальних суб'єктів чи до їх власності з метою залякування і примусу до певних дій.

Нахил почерку – це напрям згинаючих рухів при виконанні прямолінійних елементів; за нахилом почерк буває прямим, правонахильним, лівонахильним, косим і безладним.

Неопізнаний труп (у криміналістиці) – це труп або його частини, які не можуть бути відразу ідентифіковані.

Об'єкт злочину – це те, на що посягає особа, яка вчиняє злочинне діяння. Об'єктом злочину завжди виступає те благо, якому злочином

завдається реальна шкода чи створюється загроза заподіяння такої шкоди. Об'єкт злочину – це суспільні відносини, взяті під охорону нормами кримінального права, на які посягнув порушник.

Огляд документів – це слідча дія, яка полягає в їхньому вивченні та дослідженні з метою виявлення і фіксації ознак, що надають документам значення речових доказів.

Окрема ознака почерку – це характеристика рухів, що виявляється при написанні окремих літер чи їх окремих елементів.

Оперативно-пошукові обліки – це обліки, які вміщують об'єкти, які безпосередньо пов'язані з подією злочину та, як правило, вилучені при оглядах місця події або при проведенні оперативних заходів та слідчих дій.

Особливі прикмети – це відмітні особливості, які мають цінність для ідентифікації людини за ознаками зовнішності.

Письмо – засіб фіксації і зберігання думки людини; походить від звукового мовлення і є основним засобом спілкування людей.

Письмова мова – це вираження думок людини за допомогою різних мовних засобів (синтаксису, орфографії, лексики, пунктуації, стилістики). Письмова мова кожної людини відрізняється стилем викладання, словниковим складом, загальним рівнем грамотності. Для письмової мови людини характерними є індивідуальність і відносна сталість.

Підпал – дія, яка призводить до загоряння споруди чи майна (незалежно від того, встигли погасити пожежу чи ні, навіть коли об'єкт у такому разі залишився непошкодженим).

Підпис – особливий вид рукопису, який відображає прізвище особи або умовні письмові знаки і має посвідчувальне значення.

Підчистка – спосіб змінення змісту документа, при якому здійснюється механічне видалення частини тексту.

Планування розслідування – це складна динамічна, розумова діяльність, що здійснюється в умовах вихідної слідчої ситуації і має на меті встановити максимальне коло обставин вчинення злочину.

Пожежа — неконтрольоване горіння поза спеціальним вогнищем, яке

призводить до матеріальної шкоди. Причинами виникнення пожеж є недбала поведінка людей з вогнем, порушення правил пожежної безпеки, природні явища (блискавка, посуха). Відомо, що 90% пожеж виникає з вини людини.

Показання потерпілого – це повідомлення особою, якій злочином завдана фізична, моральна або майнова шкода, відомостей про відомі їй обставини, що підлягають встановленню по справі, зроблені і зафіксовані у встановленому законом порядку під час слідчої дії.

Потерпілий – це особа, якій злочином завдано моральної, фізичної або матеріальної шкоди і яка визнана потерпілою мотивованим рішенням особи, у провадженні якої знаходиться справа.

Почерк – манера написання, виражена в системі рухів, які фіксуються в рукопису.

Пред'явлення для впізнання – це процесуальна слідча дія, що полягає в пред'явленні свідку чи іншій особі якого-небудь об'єкта з метою його ідентифікації чи встановлення однакової родової приналежності (подібності) з об'єктом, що був раніше предметом спостереження при тих чи інших обставинах.

Процес розслідування – це пізнавальна діяльність слідчого з приводу події злочину.

Регіональні обліки – це обліки, які провадять науково-дослідні експертно-криміналістичні центри (НДЕКЦ) при ГУМВС України в областях. Такі обліки комплектуються з об'єктів, які вилучені під час оглядів місця події у справах про злочини, що вчинені на території відповідного регіону або надіслані для постійної перевірки з інших органів.

Реєстрація (у вузькому розумінні) – це процес фіксації в установленому порядку ознак об'єктів в облікових документах за наявності необхідних підстав.

Розгін почерку – характеризує протяжність (розмір) руху по горизонталі й визначається відношенням ширини знаків до їх висоти, а також відстанню між письмовими знаками.

Розмір почерку – визначається висотою малих літер.

Самогубство (суїцид) – свідоме самостійне позбавлення себе життя, спричинене своєю безпосередньою, умисною і бажаною дією.

Свідок – учасник кримінального процесу, який не має статусу потерпілого, обвинуваченого, підозрюваного або підсудного і якому відомі будь-які обставини, що підлягають встановленню у справі, та відсутні обставини, що заважають його допиту.

Сильне душевне хвилювання (фізіологічний афект) – це такий психічний стан людини, який характеризується короточасним і бурхливим розвитком, сильним і глибоким негативним емоційним переживанням, яке викликає звуження свідомості й значною мірою знижує здатність особи усвідомлювати свої дії або керувати ними.

Симультанне впізнавання – це впізнавання в результаті миттєвого збігу образу людини, що зберігся в пам'яті впізнаючого, і того, що сприймається ним у момент пред'явлення для впізнання.

Складність почерку – це свідчення про те, якими рухами виконуються письмові знаки, про конфігурацію їх будови.

Слід відшарування – слід, що утворюється внаслідок відокремлення частинок від об'єкта, що сприймає сліди.

Слід нашарування – слід, що утворюється в результаті відокремлення частинок від об'єкта, утворює сліди та нашарування їх на об'єкті, який сприймає сліди.

Слід у вузькому розумінні – відображення зовнішньої будови одного об'єкта на другому внаслідок їх взаємодії.

Слід у широкому значенні – будь-яке відображення, зміна, зникнення, поява будь-чого на місці події.

Сліди знарядь злочину – це сліди, залишені різними засобами, які використовувалися злочинцем для відкриття сховищ і руйнування перепон.

Сліди транспортних засобів – це сліди, які відображають зовнішню будову частин транспортного засобу: сліди-відображення (сліди коліс на ґрунті); предмети, що відокремилися від транспортного засобу (частки фарного скла); речовини (плями мастила).

Сліди-відображення – сліди, що передають зовнішню будову тієї частини слідоутворюючого об'єкта, яка контактує з матеріалом, що сприймає сліди.

Сліди-предмети – матеріальні об'єкти особистого, побутового, виробничого призначення, залишені на місці події чи винесені звідти.

Сліди-речовини – частинки лакофарбових покриттів, потожирової речовини, сипких, рідких та газоподібних тіл, які залишаються на предметах на місці події чи зникають звідти.

Слідча версія – одне з можливих припущень щодо розвитку подій, які призвели до злочину, а також щодо виявлення злочинця.

Слідча ситуація – це пізнана слідчим сукупність умов, у яких на даний момент здійснюється розслідування; слідча ситуація – це інформаційна модель, яка склалася в суб'єкта доказування на основі пізнання реальних умов, за яких здійснюється розслідування.

Слідча тактика – це галузь криміналістики, яка містить систему наукових положень і рекомендацій щодо організації та планування розслідування й тактики слідчих дій. Вона більш точно визначає призначення тактики – служити розслідуванню злочинів, яке здійснюють органи досудового розслідування.

Слідчий – суб'єкт кримінального процесу, уповноважений провадити досудове слідство.

Слідчі (розшукові) дії – це регламентовані нормами процесуального права та здійснювані в рамках кримінально-процесуального провадження уповноваженою на те особою, а також забезпечувані заходами державного примусу та супроводжувані необхідним документуванням процесуальні дії, які являють собою комплекс пізнавально-засвідчувальних операцій, спрямованих на отримання, дослідження та перевірку доказів.

Суб'єкт злочину – осудна фізична особа, що вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Судова балістика – це галузь криміналістичної техніки, яка вивчає ознаки вогнепальної зброї і боєприпасів, закономірності виникнення слідів їх

застосування, розробляє засоби і методи збирання й дослідження таких слідів для встановлення певних обставин розслідуваних злочинів, а також рекомендації щодо запобігання злочинам, пов'язаним із вогнепальною зброєю.

Судова фотографія – це галузь криміналістичної техніки, яка розробляє фотографічні засоби, прийоми і методи виявлення, фіксації і дослідження доказів. Зміст судової фотографії становлять наукові положення і практичні рекомендації щодо використання фотографії в розслідуванні злочинів.

Судово-дослідницька фотографія – це система спеціальних методів, прийомів і засобів, що застосовуються для одержання нових фактів при провадженні судових експертиз.

Судово-оперативна фотографія – сукупність методів, прийомів і засобів, що застосовуються при провадженні слідчих чи оперативно-розшукових дій для фіксації обстановки, слідів та інших об'єктів.

Судово-почеркознавча експертиза – судова експертиза, основним завданням якої є ідентифікація виконавця рукопису тексту, цифрових записів або підпису.

Сукцесивне впізнання – це впізнання, що відбувається шляхом розумового порівняння, відбору, співставлення ознак, які збереглися в пам'яті людини, і тих, що сприймаються при впізнанні.

Тайнопис – невидимі записи, виконані безбарвним розчином якоїсь речовини.

Тактика слідчого експерименту – це спеціальна процесуально-криміналістична форма реалізації окремої слідчої дії, яка проводиться слідчим, прокурором з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань.

Тактична операція – це сукупність слідчих, оперативних та інших дій, які плануються слідчим для вирішення слідчої ситуації у ході розслідування

злочину. Слідчі дії, оперативні та організаційні заходи складають елементи тактичної операції.

Тактичний прийом – це раціональний спосіб дії або доцільна лінія поведінки слідчого в процесі збирання, дослідження та використання доказової інформації. Тактичний прийом показує, яким чином і за допомогою яких заходів, логічних і психологічних прийомів слідчий збирає та використовує доказову інформацію.

Технічне підроблення підпису – це його відтворення на документі копіюванням з оригіналу.

Тілесне ушкодження – порушення анатомічної цілісності тканин, органів людини та їх функцій, що виникає внаслідок дії зовнішніх ушкоджувальних факторів.

Топографічні ознаки письма – особливості розміщення тексту в цілому або окремих його частин, це стійкі звички розміщення тексту.

Травлення – спосіб змінення змісту документа, при якому здійснюється видалення тексту за допомогою хімічних реактивів, які вступають у реакцію з барвником штрихів і знебарвлюють його. Для цього використовуються деякі кислоти і луги.

Трасологія – криміналістичне вчення про сліди, один із розділів криміналістичної техніки, у якому вивчаються теоретичні основи і закономірності виникнення слідів, що відображають механізм скоєння злочину; розробляються рекомендації щодо застосування методів і засобів виявлення, вилучення і дослідження слідів з метою з'ясування обставин, які є значущими для розкриття, розслідування та попередження злочинних посягань.

Центральні обліки – це обліки, які здійснюються Державним науково-дослідним експертно-криміналістичним центром МВС України (ДНДЕКЦ). До центральних оперативно-пошукових обліків належать: центральна колекція куль і гільз зі слідами зброї (кулегільзотека); центральна картотека фальшивих грошей; центральна картотека підроблених документів, виготовлених із застосуванням засобів поліграфії; центральна картотека

слідів рук, вилучених з місць нерозкритих тяжких та резонансних злочинів; центральна колекція макетів вибухових пристроїв і речовин; центральна колекція фонограм з голосами осіб, які анонімно повідомляли про загрозу вибуху.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Нормативно правові акти:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
4. Про державну таємницю : Закон України від 21 січня 1994 р Відомості Верховної Ради України. 1994. № 16. Ст. 93.
5. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650.
6. Про науково-технічну інформацію : Закон України від 25 червня 1993 р. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 33. Ст. 345.
7. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 22. Ст. 303.

Основна література:

1. Криміналістика. Академічний курс: підручник / Т.В. Варфоломеєва, В.Г. Гончаренко, В.І. Бояров та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 504 с.
2. Криміналістика: підручник. В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. Київ : «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.
Файл
3. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1 / А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко та ін. ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 384 с.
4. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2 / А. Ф. Волобуєв, О. В.

Одерій, Р. Л. Степанюк та ін. ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 312 с.

5. Тіщенко В. В., Подобний О.О. Криміналістика : навчально-методичний посібник. Одеса : Юридика, 2022. 236 с.

6. Синиціна Ю. П., Прокопов С. О., Рижков Е. В. Спеціальна техніка в правоохоронній діяльності : навч. посіб. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 244 с.; іл.

7. Інформаційна безпека та кібербезпека держави: навчальний посібник / за заг. ред. М. М. Присяжнюка. Київ : Видавництво Ліра-К, 2024. 224 с.

Додаткова література:

1. Пирожкова Ю. В., Верлос Н. В., Мельковський О. В. Організаційні та тактичні особливості проведення допиту підозрюваних при розслідуванні хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. *Юридичний вісник*. 2022. № 5. С. 91-98. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v5_2022/10.pdf.

2. Пирожкова Ю. В., Верлос Н. В., Мельковський О. В. Захист прав потерпілих під час розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи, учинених членами неформальних молодіжних об'єднань. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С.825-830. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/10/APP_5_2024.pdf.

3. Ларкін М.О. Зарубіжний досвід розслідування злочинів, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. №81. Ч.3. С. 121-126.

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.17>

4. Larkin M., Boiarov V., Pyrozhkova Y., Melkovskyi O., Loboda Y. Forensic-linguistic and religious expertise in the investigation of crimes committed by members of youth informal groups (associations) of extremist orientation. *Amazonia Investiga*. 2024. Volume 13. Issue 74. P 381-391. URL:

<https://amazoniainvestiga.info/check/74/32-381-391.pdf> (Web of Science)

DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2024.74.02.32>

5. Бояров В.І., Ларкін М.О. Стратегія – категорія криміналістики. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Випуск 06. Частина 3. С. 159-166.

URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/12/APP_06_2025_part-3.pdf

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.24>

6. Ларкін М.О., Пирожкова Ю.В. Спеціальна техніка та інформаційне забезпечення розслідування групових злочинів неформальної молоді. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Випуск 92: частина 4. С. 326-331. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2026/01/92-part-4.pdf>

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.4.44>

7. Пушкар О. Розвиток державної інформаційної політики України. Практичні механізми, теоретичні та методологічні підходи: монографія. Юрінком Інтер, 2025. 460 с.

Навчально-методичне видання
(українською мовою)

Ларкін Михайло Олександрович

КРИМІНАЛІСТИКА

Методичні рекомендації до практичних занять
для здобувачів ступеня вищої освіти
бакалавра
спеціальності «Право»
освітньо-професійної програми «Право»

Рецензент *В.І. Бояров*
Відповідальний за випуск *О.В. Мельковський*
Коректор *К.О. Ковтун*